

УДК 352.07:41

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Юлія КИРИЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено дослідження органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права через призму теорії місцевого самоврядування (громадівська, державницька, громадівсько-державницька), як певних самостійних концепцій. Наголошено, що кожна з вироблених теорій місцевого самоврядування віддзеркалювала зміни функціональної спрямованості державно-владного впливу у бік збільшення або зменшення соціального складника. Ґрунтуючись на аналізі основних теорій (концепцій) походження місцевого самоврядування, доведено, що місцеве самоврядування варто розглядати як складний і багатоплановий соціально-політичний феномен і правовий інститут, якому притаманні характерні ознаки.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, місцеве самоврядування, форма публічної влади, делеговані повноваження, питання місцевого значення, територіальна громада.

INVESTIGATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AS SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE LAW THROUGH THE PRISM OF THE THEORY OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

Yuliya KIRICHENKO,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Legal Support of Economic Activity
Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The article deals with the research of local self-government bodies as subjects of administrative law through the prism of the theory of local self-government (community, state, communal-state) as certain independent concepts. It was emphasized that each of the developed theories of local self-government reflected changes in the functional orientation of state-power influence in the direction of increasing or decreasing the social component. Based on the analysis of the main theories (concepts) of the origin of local self-government, it is proved that local self-government should be considered as a complex and multifaceted socio-political phenomenon and a legal institution with characteristic features.

Key words: bodies of local self-government, local self-government, form of public authority, delegated powers, local issues, territorial community.

Постановка проблеми. Про нагальну потребу у реформуванні органів місцевого самоврядування свідчить Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», серед ключових цілей якої визначено «забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [1].

Зрозуміло, що перед країною постало завдання щодо проведення адміністративно-територіальної реформи, яка передбачає забезпечення передачі значного кола управлінських функцій органам місцевого самоврядування, реалізацію принципу субсидіарності з метою участі інститутів громадськості у розв'язанні численних суспільних справ у контексті реалізації інтересів місцевого та регіонального характеру. Адже саме на органи місцевої влади, відповідно до їх компетенції та повноважень, покладається основна відповідальність за вирішення ключових проблем соціально-економічного розвитку територій з урахуванням власних інтересів окремих членів територіальної громади, тим самим закладається належний рівень демократії та громадянського суспільства, вирішуються нагальні проблеми

місцевого населення. Тим більше із розвитком незалежної державності України перед органами місцевого самоврядування постають нові виклики і завдання, з якими їм не доводилося стикатися за час формального існування цих органів (радянський період) [2, с. 24].

За таких соціально-економічних та політичних перетворень, які активно відбуваються у державі, суттєво змінюється функціональне призначення місцевого самоврядування, розширюються його основні напрями діяльності, місце та роль в організації регіонального та місцевого управління державними справами. Невипадково, коли йдеться про таке складне соціальне явище, як «місцеве самоврядування», робиться особливий наголос на ньому як потужному ресурсі демократизації суспільства, завдяки якому підвищуються ефективність та дієвість публічного управління загалом, вибудовується демократична політична культура, забезпечуються потреби територіальних громад в адміністративних послугах, формується фактична практика народовладдя. Місцеве самоврядування створює можливість для реалізації безпосередніх потреб мешканців населених пунктів, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів, що є невід'ємною рисою системи сучасного демократичного правління [3, с. 44].

Стан досліджень. На важливість дослідження органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права через призму теорії місцевого самоврядування та визначення ролі останніх у публічному управлінні наголошують у своїй праці такі провідні вчені України, як С.С. Алексєєв, В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, О.В. Батанов, В.М. Вакуленко, Ю.П. Битяк, Л.К. Воронова, В.М. Гарашук, В.М. Горшенев, В.Л. Грохольський, Е.Ф. Демський, Є.В. Додін, С.Д. Дубенко, М.В. Жук, О.С. Ігнатенко, Р.А. Калюжний, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, В.В. Копейчиков, О.Л. Копиленко, В.І. Кравченко, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.С. Користін, О.В. Кузьменко, Є.Б. Кубко, В.І. Олефіра, В.Ф. Опришко, М.П. Орзіх, С.Є. Саханенко, Т.С. Смирнова, А.В. Степаненко, А.О. Селіванов, Ю.О. Тихоміров, Ю.С. Шемшученка та інші провідні дослідники.

Виклад основного матеріалу. На початку варто навести позицію Н.М. Альошина, що одним із критеріїв рівня і зрілості демократії є інтегрованість громадян у суспільні процеси, можливість їх впливу на формування державної політики, у зв'язку з чим важливим на шляху формування України, яка б відповідала загальноновизнаним стандартам, є становлення та належне правове забезпечення функціонування територіальної громади, що виступає демократичною протиположністю центральній владі і сприяє обмеженню виявів свавілля з боку держави. Передача повноважень на рівень територіальних громад дає змогу запобігти зайвій концентрації влади на центральному рівні, переобтяженню центрального апарату місцевими справами [4, с. 1].

Отже, у контексті демократизації громадянського суспільства і передачі повноважень на користь державних органів нижчого рівня місцевого самоврядування виступає саме тією рушійною силою, засобом місцевого управління та розвитку регіонів, яке вимагає постійного вдосконалення через швидкоплинність змін, які відбуваються у країні у сфері публічного управління. Тим більше, що довкола питання про феномен місцевого самоврядування традиційно виникали і продовжують виникати перманентні дискусії, у процесі яких дістають вияв, насамперед, спроби визначити його природу та сутність [5, с. 273; 6, с. 59]. Саме тому окреслення проблемних питань, які виникають із приводу організації та функціонування органів місцевого самоврядування у контексті проведення адміністративної, адміністративно-територіальної та політичної реформ, а також пошук напрямів їх вирішення є нині вкрай актуальним та своєчасним.

Варто визнати, що всі наявні на цей час теорії місцевого самоврядування (громадівська, державницька, громадівсько-державницька) як певні самостійні концепції формувалися поступово, під впливом особливостей історичного розвитку держави та окремих місцевостей, а також характеру та умов відносин між державою та територіальними спільнотами, тенденцій соціально-економічного та політичного розвитку тощо. Як правило, кожна з вироблених теорій місцевого самоврядування відзеркалювала зміни функціональної спрямованості державно-владного впливу у бік збільшення або зменшення соціальної складової частини.

На сторінках сучасних юридичних видань місцевого самоврядування розглядається як невід'ємна частина державного механізму або складова частина державного апарату. Спираючись на єдині для всієї країни принципи державної політики, місцеві територіальні одиниці покликані виконувати визначені законом функції державної адміністрації. Відповідно, характер діяльності місцевого самоврядування є похідним від завдань та основних напрямів діяльності органів державної влади. Така концепція місцевого самоврядування отримала назву «державницька» і нараховує чималу кількість своїх прихильників (В.І. Борденюк

[7], А.М. Онупрієнко [2], Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, В.В. Толкованов [8], О.А. Мельник [9] тощо).

А.А. Ларичев, наприклад, вказує, що одним з основоположників цього підходу був Р. Гнейст, який розглядав самоврядування за своєю сутністю як здійснення місцевими виборними установами волі держави, де агентами і виразниками державної волі були, передусім, місцеві органи [10, с. 21]. Отже, державницька концепція місцевого самоврядування базується на ідеї децентралізації державної виконавчої влади, делегуванні її владних повноважень на рівень територіальних спільнот громадян та тих органів, які вони обирають. Згідно з цією концепцією основну владу, яку здійснює місцеве самоврядування, становить не сама громада, а закон, в якому відображено волю всього народу. За такого підходу система місцевого самоврядування, будучи недержавною інституцією, є невід'ємним елементом механізму здійснення єдиної державної влади, хоча й діє на принципах правової, організаційної та матеріально-фінансової автономії [6, с. 60].

Наприклад, на думку Я.Ф. Жовнірчика, в Україні функціонує місцеве самоврядування, яке є невід'ємною складовою частиною єдиної системи влади, що включає взаємопов'язані органи державної влади та місцевого самоврядування [11, с. 12]. У такому науковому погляді простежується висновок, що органи місцевого самоврядування уособлюють державну владу, а саме, будучи продовженням державного управління, здійснюють значну частину державно-управлінських функцій і виконують обов'язки загальнодержавного характеру.

Г.М. Чеботарьов також наполегливо відстоює позицію, за якою влада органів місцевого самоврядування за своєю природою не може бути нічим іншим, ніж владою державною [12, с. 85].

Надаючи перевагу державницькій теорії, окремі дослідники зазначають, що місцеве самоврядування обов'язково має узгоджуватися з центральним управлінням, оскільки держава потребує єдності дій, насамперед, у процесі вирішення внутрішніх питань. Окремі місцевості мають власні особливі потреби, які краще задовольняються місцевим самоврядуванням. Водночас місцеві інтереси перебувають у тісному зв'язку із загальнодержавними, тому самоврядування не може бути виключним началом місцевих установ [13, с. 33].

Не вбачають жодної різниці між державною та муніципальною владою А.О. Безуглов та С.О. Солдатов. Так, дослідники висловлюються з цього приводу таким чином: «Влада місцевого самоврядування є державною владою, а органи, які її здійснюють, є органами державної влади <...> між державною владою та владою муніципальною, як і між органами, які їх здійснюють, немає принципового розходження, оскільки вони цілісні за своєю природою» [14, с. 345, 348].

З приводу державницької теорії на сторінках правничої літератури міститься такий висновок: «Ця теорія самоврядування виявилася найближчою до реального життя. За наявності держави у суспільстві, місцеве самоврядування стає залежним від держави. Цей висновок підтверджується життєвою ситуацією: приймає держава фактичний закон про місцеве самоврядування, тоді воно є, якщо ж не приймає, самоврядуванню не існувати» [15, с. 19].

Характерно, що домінуючий прояв державницької теорії спостерігався у дослідженнях, що були проведені наприкінці ХХ ст., зокрема в умовах функціонування як «радянської» системи (надмірно високий рівень державного нагляду та контролю, пріоритет державних інтересів тощо), так й у перші роки незалежної України. Проте подекуди така позиція зберігається й донині, враховуючи ту обставину, що на сторінках новітньої правничої літе-

ратури можна зустріти аналогічну позицію. Наприклад, Ю.В. Ковбасюк вважає, що у сучасних політичних і соціальних умовах України державницька теорія видається більш доцільною і прийнятною [8, с. 12].

Певний теоретичний і практичний інтерес для нашого дослідження має дисертаційна робота С.В. Болдирева «Організаційно-правові питання місцевого самоврядування в Україні» (2003), яка була присвячена комплексному визначенню основних елементів інституту місцевого самоврядування в Україні, пошуку шляхів створення ефективної моделі діяльності його суб'єктів, розробці питань їх взаємодії з органами державної виконавчої влади.

Так, вивчення теоретичних основ учення про місцеве самоврядування представників французьких і німецьких юридичних шкіл кінця XVIII – першої половини XIX ст., дало змогу автору дійти висновку, що за своєю природою місцеве самоврядування є відособленим інститутом суспільного і державного механізму, специфічною формою публічної влади, яка характеризується особливим суб'єктно-об'єктним складом, власною структурною організацією, порядком формування її органів територіальним колективом, спрямованістю на вирішення місцевих справ, локальним інтересом в основі її функціонування, системним і підзаконним характером, відсутністю «силових додатків» тощо [16, с. 5–6]. Дійсно, органи місцевого самоврядування здійснюють владу, яка за своїми ознаками є публічною, і у процесі її здійснення виникають відповідні публічно-правові відносини. Так, діяльність органів місцевого самоврядування характеризується такими притаманними органам публічної влади рисами: наявністю владних повноважень, обов'язковість прийнятих рішень для всіх фізичних та юридичних осіб, що перебувають на певній території, у межах якої діють відповідні органи місцевого самоврядування тощо [6, с. 61]. Як бачимо, місцеве самоврядування розглядається як автономний інститут державного механізму, завдяки якому забезпечується цілеспрямоване, впорядковане врегулювання громадської життєдіяльності з урахуванням державно-соціальних стандартів та норм, а також політичного курсу держави.

Водночас необхідно застерігти, що виділення муніципального управління як самостійного за умови протистояння між гілками влади, низької правової культури, бюрократії є досить небезпечним. Адже визначити та відокремити власне громадські (місцеві) справи від державних практично неможливо. До того ж місцеві інтереси не можуть протиставлятися загальнодержавним. Багато питань місцевого значення (освіта, культура, податки, будівництво, сільське господарство тощо) за своїм змістом не відрізняються від тих, які мають вирішувати місцеві державні адміністрації, тобто вони становлять інтерес як для місцевого самоврядування, так і для держави [6, с. 60–61; 17, с. 68–77].

Принагідно зазначити, що І.А. Грицяк у дисертаційному дослідженні «Правові та організаційні проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування» (1993) [18] та В.А. Григор'єв у дисертаційній роботі «Становлення публічної самоврядної (муніципальної) влади в Україні» (2002) [19] так само доводять існування двох рівнів публічної влади – публічної державної й публічної самоврядної (муніципальної).

Як особливий вид соціального управління (місцевого управління), в якому суб'єктами управління виступають територіальні колективи та їх органи, що наділені повноваженнями щодо прийняття управлінських рішень із питань місцевого значення, управлінський вплив яких поширюється на територію відповідних адміністративно-територіальних одиниць, тлумачить зміст місцевого самоврядування А.А. Казачан на сторінках свого дисертаційного дослідження «Правозастосувальна діяльність органів

місцевого самоврядування: питання теорії та практики» (2005) [20, с. 8]. Іншими словами, територіальна громада розглядається як самостійне джерело публічної влади, що не належить державі, а предметом відання місцевого самоврядування є лише питання місцевого значення, які впливають із колективних потреб функціонування відповідної територіальної громади.

Про існування порівняно самостійного виду влади в системі народовладдя – місцевої або муніципальної – як влади територіальних спільнот ведуть мову автори підручника «Муніципальне право України» за загальною редакцією В.Ф. Погорілко та О.Ф. Фрицького [21, с. 7]. Схожий погляд висловлює В.М. Кампо, ведучи мову про місцеве самоврядування як специфічну форму реалізації публічної влади, яка є відмінною від державної [22, с. 4].

Вищенаведені позиції відображають громадську теорію місцевого самоврядування, яка має в основі ідею природних прав територіальної громади, своєрідного суверенітету стосовно держави, що визнає та гарантує лише права територіальної громади. Зокрема, підкреслюється саме публічно-владна природа місцевого самоврядування, яка характеризується тим, що територіальні громади законодавчо відокремлені від державних органів і виступають джерелом муніципальної влади, а їх діяльність здійснюється на засадах правової, організаційної та матеріально-фінансової автономії в межах повноважень, що визначені законотворцем.

Варто також акцентувати й на тому, що за державницькою концепцією органи місцевого самоврядування та їх посадові особи мають діяти в окреслених законом межах, що означає позитивний принцип регламентації: «Дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Громадська ж концепція, навпаки, базується на тому, що держава – федерація громад, яка отримує свої права від громади, а органи місцевого самоврядування – незалежні і самостійні у своїй діяльності і керуються лише законом відповідно до принципу «дозволено все, що не заборонено законом» [23].

При цьому, якщо проаналізувати чинне законодавство, що регулює діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, то можна побачити як раз відображення громадсько-державницької теорії, в якій змішано елементи громадської та державницької засад. Так, у нормі ст. 140 Конституції України переважає громадська теорія, оскільки первинним суб'єктом місцевого самоврядування, конститутивним носієм його повноважень та функцій визнає саме територіальна громада жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, які мають право на самостійне вирішення питань місцевого значення в межах Конституції та Законів України. При цьому під «самостійністю» варто мати на увазі не лише право територіальної громади безпосередньо або через органи місцевого самоврядування без втручання будь-яких інших владних структур вирішувати питання місцевого значення, але й необхідність вирішення їх відповідно до Конституції та законів України. Іншими словами, місцеве самоврядування виступає як своєрідна єдність прав і обов'язків територіальної громади з вирішення питань місцевого значення. Між іншим, діяльність під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування передбачає, що наслідки за вирішення питань місцевого значення повністю лягають на систему місцевого самоврядування [24, с. 123].

Прибічники цієї теорії вказують на ознаку незалежності місцевого самоврядування від держави у процесі вирішення суто господарських та громадських питань, хоча у політичному аспекті воно підпорядковується державним органам структури, виконуючі функції держави. У цій позиції нескладно відстежити існування міцного взаємозв'яз-

ку між державою, державним управлінням та місцевим самоврядуванням, тим більше, що ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування розтлумачує категорію «місцеве самоврядування» у такий спосіб: «Це право та реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ та управляти нею, діючи в рамках закону, під свою відповідальність та в інтересах місцевого населення» [25, с. 86].

На доцільність та прийнятність громадсько-державницької теорії вказує М.В. Постовий. На його думку, завдяки органічному поєднанню державного та громадського у самоврядуванні вирішуються найважливіші громадсько-державні завдання: усувається роздвоєння влади, яке веде до політичної нестабільності й послаблення держави та її інститутів; створюються можливості для участі людей в управлінні справами суспільства й держави, що підносить культурно-правовий рівень громадян і виховує в них відчуття поваги до законів, ліквідується розрив між суспільством і державою; досягається єдина мета – збереження та зміцнення суспільства й держави на основі демократичних інститутів; держава може краще вивчити потреби населення, місцеві справи та ухвалює рішення, які відповідають інтересам людей; народжується спільний інтерес для громадян і державних органів, сутність якого полягає в будівництві життя, гідного кожної людини та суспільства загалом; управління суспільством на основі узгоджених дій переростає в єдиний процес творення [15, с. 20–21].

Зокрема, зміст ст. 143 Конституції України та ч. 2 ст. 16 Закону України «Про органи місцевого самоврядування в Україні» віддзеркалюють елементи державницької теорії: «Органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади» [26]. Цими нормативними приписами державний апарат значно посилює і зміцнює своє представництво на локальному рівні.

Вищевказані законодавчі позиції щодо визначення місцевого самоврядування передбачають органічну єдність самостійності і відповідальності у процесі вирішення всіх питань місцевого значення, які належать до сфери компетенції місцевого самоврядування. Стає очевидним, що держава, з одного боку, визнає місцеве самоврядування як самостійну форму публічної влади, а з іншого – як підпорядковану і підконтрольну державному апарату органічно організовану владну корпорацію, яка відповідальна перед органами виконавчої влади в частині реалізації нею виконавчих функцій та повноважень на місцевому рівні. У цьому аспекті варто навести висновок, зроблений О.І. Донченко, який зазначає, що особливості функціонування органів місцевого самоврядування в контексті здійснення управлінської діяльності в державі полягають у тому, що саме норми чинного законодавства конкретизують функції, мету і завдання органів місцевого самоврядування, повноваження, права та обов'язки їх представників, тобто визначають компетенцію уповноважених осіб органів місцевого самоврядування в цій сфері [27, с. 31].

Достатньо високий рівень наукового інтересу з боку сучасних дослідників спостерігається і щодо визначення ключових ознак, якими характеризується місцеве самоврядування як соціально-правове явище. Наприклад, В.С. Журавський пропонує до числа характерних рис місцевого самоврядування вважати належними такі: 1) займає особливе місце в механізмі управління суспільством і державою, виступаючи специфічною формою публічної влади, яка не є складовою частиною державного механізму; 2) має особливий об'єкт управління – питання місцевого значення – предмети відання, перелік яких за-

кріплюється законодавством; 3) одним зі специфічних суб'єктів місцевого самоврядування є територіальна громада; 4) самостійність місцевого самоврядування, яка відслідковується в організаційній і матеріально-фінансовій відокремленості, самостійному вирішенні місцевих справ у рамках компетенції, закріпленої законодавством, самостійній відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування [28, с. 497].

Теоретики права О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко, характеризуючи місцеве самоврядування, окреслюють ознаки, що йому притаманні: 1) має децентралізований управлінський характер, оскільки не передбачає наявності ієрархічної структури; 2) здійснює публічну владу на певній територіальній одиниці з метою прийняття та реалізації рішень місцевого характеру; 3) є інститутом народоладдя, що забезпечує реалізацію питань місцевого значення самим суб'єктом самоврядування; 4) здійснюються обраними представниками населення, що мешкає на певній території; 5) є самостійним інститутом, що організаційно відокремлений від державних структур і має недержавний характер; 6) несе відповідальність за свою діяльність перед населенням і державою у разі невиконання чи порушення повноважень [29, с. 168]. Можемо припустити, що наведені ознаки віддзеркалюють не лише окремі властивості, які притаманні досліджуваній публічній корпорації, а також дають змогу отримати більш розгорнуте уявлення про його призначення на сучасному етапі розвитку суспільних відносин.

Висновки. Грунтуючись на аналізі основних теорій (концепцій) походження місцевого самоврядування, можемо констатувати, що місцеве самоврядування треба розглядати як складний і багатоплановий соціально-політичний феномен і правовий інститут, якому притаманні такі основні ознаки: 1) є однією з форм народоладдя, відповідно, виступає специфічним способом організації влади, що належить територіальній громаді для здійснення певних державно-управлінських повноважень та функцій; 2) є однією з основоположних засад правової демократичної держави, громадянського суспільства та є однією з форм їх функціонування; 3) виступає правом та реальною здатністю відповідних територіальних громад самостійно, а також через органи місцевого самоврядування під власну відповідальність і в межах закону вирішувати питання життєдіяльності місцевого населення з урахуванням загальнополітичного курсу держави; 4) подвійна (гібридна) природа функціонування місцевого самоврядування: виступає самостійною підсистемою публічної влади і водночас підсистемою громадянського суспільства; 5) наділяється власною самоврядною та делегованою державою компетенцією; 6) первинним суб'єктом місцевого самоврядування є територіальна громада – фізичні особи, що постійно мешкають, працюють на чітко визначеній території чи адміністративно-територіальній одиниці і характеризуються наявністю внутрішніх зв'язків між її членами, колективного свідомості і спільними інтересами.

Список використаної літератури:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Онупрієнко А.М. Місцеві органи влади в механізмі демократичної держави: теоретико-правовий аналіз: моногр. Х.: Торсінг плюс, 2009. 300 с.
3. Онупрієнко А.М. Становлення законодавства про місцеве самоврядування: традиційні моделі і національний досвід. Проблеми законності. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. Вип. 61. 211 с.

4. Альошина Н.М. Територіальна громада як суб'єкт права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2014. 22 с.
5. Батанов О.В. Муніципальне право України: підруч. / відповід. редактор М.О. Баймуратов. 2-ге вид., стереотипне. Х.: Одіссеї, 2012. 528 с.
6. Кириченко Ю.М. Місцеве самоврядування як форма реалізації народовладдя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 24. Т. 3. С. 59–62.
7. Борденюк В. Державний механізм держави як система органів державної влади та органів місцевого самоврядування та фактори його цілісності. Юридична Україна. 2005. № 3. С. 15–23.
8. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп. [Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, В.В. Толкованов та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. К.: НАДУ, 2014. 128 с.
9. Мельник О.А. Органи місцевого самоврядування України в механізмі держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2015. 20 с.
10. Ларичев А.А. Правовое регулирование и организация местного самоуправления. Опыт Канады и его применимость в российских условиях: моногр. М.: Проспект, 2017. 404 с.
11. Жовнірчик Я.Ф. Розвиток територіальної організації місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.04. К., 2005. 21 с.
12. Чеботарев Г.Н. Развитие конституционных основ местного самоуправления: учеб. пособие. Тюмень: Изд-во Тюменск. ун-та, 1995. 136 с.
13. Чихладзе Л.С. Историко-теоретические аспекты развития местного самоуправления и местного управления в государствах Европы (часть первая). Право и политика. 2005. № 12. С. 38–48.
14. Безуглов А.А. Конституционное право: учебное пособие [в 3-х т.] / А.А. Безуглов, С.А. Солдатов. М.: Профобразование, 2001. Т. 1. 799 с.
15. Постовой Н.В. Муниципальное право. М.: Новый Юрист, 1998. 350 с.
16. Болдирев С.В. Організаційно-правові питання місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Х., 2003. 19 с.
17. Корнієнко М. Державна влада і місцеве самоврядування: актуальні питання теорії і практики. Українське право. 1995. № 1(2). С. 68–77.
18. Грицяк І.А. Правові та організаційні проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 1993. 20 с.
19. Григор'єв В.А. Становлення публічної самоврядної (муніципальної) влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.13. О., 2002. 18 с.
20. Казанчан А.А. Правозастосувальна діяльність органів місцевого самоврядування: питання теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2005. 20 с.
21. Муніципальне право України: підручник / за ред. В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицького. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
22. Кампо В.М. Місцеве самоврядування в Україні. К.: Ін Юре, 1997. 306 с.
23. Gertrud Behse. Die Soziologie der industriellen Gesellschaft bei Robert v. Mohl, 1953, 101 p. URL: http://library.fes.de/afsd/derivat_pdf/jportal_derivate_00020484/afsd-1981-097.pdf.
24. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: моногр. / за ред. В.В. Кравченка, М.О. Баймуратова, О.В. Батанова. К.: Атіка, 2007. 864 с.
25. Орзих М.Ф. Баймуратов М. А. Международные стандарты местного самоуправления: учеб. пособ. О.: АО БАХВА, 1996. 128 с.
26. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
27. Донченко О.І. Діяльність органів місцевого самоврядування як складова державного управління. Правова держава. 2014. № 18. С. 27–32.
28. Журавський В.С., Сєрьогін В.О., Ярмиш О.Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підруч. К.: Ін Юре, 2004. 672 с.
29. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Кириченко Юлія Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kirichenko Yuliya Mykolaivna – Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Legal Support of Economic Activity Kharkiv National University of Internal Affairs

y.kirichenko111@gmail.com